

Українське православ'я в роки Другої світової війни в історико-церковних студіях Івана Власовського

Андрій Смирнов

Метою статті є історіографічний аналіз наукових праць церковного історика, громадського діяча і богослова Івана Власовського (1883–1969), присвячених історії Православної Церкви в Україні періоду Другої світової війни. Він є автором «Нарису історії Української Православної Церкви» – популярного, синтетичного, узагальнювального підручника з чіткою конфесійною орієнтацією. Висвітлення подій першої половини ХХ ст. можна назвати мемуаристичною історією Української Автокефальної Православної Церкви.

Ключові слова: Іван Власовський, Православна Церква, автокефалія, канонічність, ієрархія.

Біографія і наукова спадщина відомого українського церковного історика, громадського діяча і богослова Івана Власовського (1883-1969 рр.) залишаються маловідомими широкому загалу в Україні. Єдину спробу дослідити його життя і діяльність здійснив київський історик Василь Ульяновський. Він окреслив ряд перешкод у ґрунтовному вивченні біографії Івана Федоровича. По-перше, це «документальний голод», пов'язаний із зосередженням основних матеріалів про нього у м. Гамільтоні (Канада). По-друге, неординарність і контраверсійність особистості й життєвого шляху І. Власовського, «бо він являв собою тип людини, далекої від тривіально запрограмованої однобокості»¹. Волинський період його життя частково висвіт-

¹ Ульяновський В. Іван Власовський: парадигма життя // Власовський І. Нарис історії Української православної церкви: В 4 т., 5 кн. – Київ, 1998. – Т. 1: (X – XVII ст.). – С. V.

лений у нарисі Володимира Борщевича². Низку статей мемуарного характеру опубліковано в пропам'ятній книзі, присвяченій історичу³. З огляду на це метою статті є історіографічний аналіз наукових праць І. Власовського, присвячених історії Православної Церкви в Україні періоду Другої світової війни.

Іван Федорович Власовський народився 1883 року в сім'ї псаломщика на Харківщині. Після закінчення Харківської духовної семінарії в 1904 р. вступив до Київської духовної академії, яку закінчив зі ступенем кандидата богослов'я. З 1908 р. вчителював на Полтавщині, у 1918 р. був призначений директором Луцької гімназії, брав активну участь у просвітянському і кооперативному русі на Волині. У 1928-1929 рр. був послом сейму Другої Речі Посполитої. У 30-х роках ХХ ст. І. Власовський став одним із лідерів українізаційних процесів у Православній Церкві на Волині, виконуючи з 1934 р. обов'язки секретаря Волинської духовної консисторії і редагуючи журнал «Церква і Нарід». Під час німецької окупації він увійшов до складу Адміністрації УАПЦ на чолі з владикою Полікарпом Сікорським. На еміграції І. Власовський працював ректором Українського православного богословсько-наукового інституту в Мюнхені, директором канцелярії Синоду УАПЦ, редактором «Богословського вісника». З 1948 р. – викладав у Колегії св. Андрія у Вінніпезі. Помер 1969 р. у Торонто⁴.

І. Власовський є автором багатьох праць з історії Церкви, канонічного права, морального богослов'я, гомілетики, літературознавства. Однак найбільшу прижиттєву і посмертну славу йому принесли саме «Нариси історії Української Православної Церкви», які становлять опорну групу історіографічних джерел у нашому дослідженні. Перевиданий і завезений до України в багатьох примірниках, цей курс, на думку архієпископа Ігоря Ісиченка, став істотним чинником відродження в нас повноцінного церковного життя, сприяв усвідомленню православними українцями своєї ідентичності:

«І досі «Нарис історії Української Православної Церкви» Івана Власовського лишається найбільш повним та об'єктивним

² Борщевич В. Волинський пом'яник. – Рівне, 2004. – С. 60-62.

³ Власовський І. Пропам'ятна книга. – Торонто, 1974. – 142 с.

⁴ Борщевич В. Волинський пом'яник. – Рівне, 2004. – С. 60-62.

*оглядом церковної історії України від її хрещення до середини
XX ст.»⁵.*

Як стверджує о. Тимофій Міненко, свій задум написання курсу історії Української Православної Церкви (УПЦ) І. Власовський почав реалізовувати в Празі в 1944-1945 рр., використовуючи матеріали університетської бібліотеки⁶.

Поза всяким сумнівом, від 1950–1960-х рр. минулого століття історико-церковні студії в Україні та поза її межами збагатилася новими відкриттями, археографічними публікаціями, концепціями й інтерпретаціями тисячолітньої історії Православної Церкви в Україні. Тому не випадково професор В. Ульяновський пише про те, що необхідно здійснити академічне видання «Нарисів» з розлогими коментарями, списками новітньої літератури, архівними уточненнями, виправленням помилок тощо.

«Втім тепер ми можемо лише формулювати таке завдання, розуміючи, що його вирішення потребує довгих років копіткої праці високофахових істориків Церкви, великих фінансів та доброї волі для такої праці»⁷.

Перш ніж перейти до характеристики бачення І. Власовським церковних подій у період війни, зупинимось на деяких методологічних підходах усієї капітальної праці. Передусім варто відзначити, що автор належав до найбільш яскравих представників групи істориків-автокефалістів в українській конфесійній історіографії. По-друге, його сміливо можна назвати адептом державницької школи в українській історичній науці, оскільки історія православ'я у нього розглядається в тісному зв'язку з державотворчими і націотворчими процесами в Україні. Дослідник послідовно постулює думку про національний характер православ'я в Україні, тому й вживає постійно термін «УПЦ» як національної церкви українського народу⁸. Загалом «Нариси» – це популярний, синтетичний, узагальнювальний підруч-

⁵ Ісіченко І, архієп. Історія Христової Церкви в Україні. – Харків, 2003. – С. 11.

⁶ Міненко Т, о. Наукова й публіцистична праця Івана Власовського // Іван Власовський. Пропам'ятна книга. – Торонто, 1974. – С. 75.

⁷ Ульяновський В. Іван Власовський... – С. XLIV.

⁸ Власовський І. Нарис історії Української православної церкви: В 4 т., 5 кн. – Київ, 1998. Т. 1: (X-XVII ст.). – С. 16.

ник з чіткою конфесійною орієнтацією. У контексті історії Церкви до XIX ст. він не є авторським дослідженням, а швидше компендіумом часто не зовсім якісних і автентичних матеріалів. Висвітлення подій першої половини XX ст. можна назвати мемуаристичною історією Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ).

Проблематику історії українського православ'я в роки Другої світової війни І. Власовський вперше порушив у монографії (під псевдонімом Senex) «Українська Православна Церква в часі другої світової війни 1939–1945 рр.», виданої 1946 р. у Мюнхені на ротаторі цикло-стільним способом обсягом 71 сторінка накладом 120 примірників. Вона була написана на замовлення Синоду УАПЦ з метою спростування звинувачень про співпрацю ієрархії Автокефальної Церкви з німецькою окупаційною владою та інших закидів⁹. Її цінність полягає в тому, що деякі фрагменти тексту згодом були вилучені й не потрапили до «Нарисів». Сам автор у передмові зазначав:

«Джерелом для неї послужили архівні документи Адміністрації УАПЦеркви, архієпископські послання, листування архієпископів і церковних діячів, українська преса тих часів, записи й усні спогади учасників і самовидців тодішнього українського церковного життя»¹⁰.

Чимало матеріалів щодо православ'я України в добу війни було опубліковано І. Власовським у періодичних виданнях «Богословський вісник», «Церква і Нарід», «Рідна нива», «Українське православне слово» тощо¹¹. Однак найповніше ця тема розкрита ним у четвертому розділі четвертого тому (друга частина) «Нарисів» «Українська Православна Церква на Українських землях в часі другої світової війни»¹². На думку О. Уткіна,

«вона розкриває не лише історію створення та функціонування різних структур Української церкви, а й аналізує сутність

⁹ Власовський І. Нарис історії Української православної церкви: В 4 т., 5 кн. – Київ, 1998. Т. 4: (XX ст.). – Ч. 2. – С. 177.

¹⁰ Власовський І. Нарис... – Т. 1: (X – XVII ст.). – С. 6.

¹¹ Див., напр.: Власовський І. Митрополит Олександр Іноземцев // Богословський вісник (Мюнхен). – 1948. – Ч. 1. – С. 68-75; Ч. 2. – С. 64-66; Власовський І. Митрополит Олексій Громадський // Українське православне слово. – 1963. – Ч. 5. – С. 8-10; Ч. 6. – С. 5-9; Ч. 7. – С. 4-6; Ч. 8. С.5-7; Ч. 9. – С. 7-9.

¹² Власовський І. Нарис... – Т. 4: (XX ст.). – Ч. 2. – С. 177-271.

духовного багатства нації, сформованого в лоні Православ'я, важливість національно-церковних ідеалів для утвердження незалежної України»¹³.

У своєму фундаментальному дослідженні автор ґрунтовно аналізує події в церковному житті Західної України, зокрема, на тих землях, що входили до складу Польщі та які після її розгрому стали частиною Генерал-губернаторства. Він показав гостру боротьбу, яка точилася в Православній Церкві між двома течіями – українською та російською. І. Власовський з'ясував роль німців у перемозі української течії, а також причини підтримки ними українських церковних діячів. На думку історика, нацисти йшли на поступки українським вимогам у церковній сфері для того, щоб мати противагу полякам. У роботі йдеться про те, що під тиском українських церковних кіл митрополита Варшавського Діонісія Валединського повернули з заслання, і він знову очолив Церкву:

«Зацікавленість німців у тім, щоб в Генерал-губернаторстві мати по своєму боці проти поляків, а ще більше, треба думати, плани їх дальшої офензиви на Схід, проти ССРСР, в тім і для визволення України, – спричинились до перемоги врешті українців в їх домаганнях привернення в правах митрополита Діонісія, що сталося в кінці вересня 1940 року»¹⁴.

Архієрей після цього став підтримувати українську течію у Православній Церкві Генерал-губернаторства, хоча до цього боровся з нею. Перехід владики Діонісія на бік українців та висвячення єпископів Іларіона Огієнка та Палладія Видибіди-Руденка *«стали однією з підвалин будівництва УАПЦ в окупованій нацистами Україні»¹⁵.*

«Описуючи події в церковному житті на західноукраїнських землях після приєднання її до радянської України в 1939 р., І. Власовський робить низку глибоких висновків. Він однозначно вказує на те, що діяльність Московської Патріархії в Західній Україні проходила в тісному контакті з радянськими влас-

¹³ Уткін О. Життя і діяльність професора Івана Власовського (1883-1969). URL: https://risu.org.ua/ua/library/periodicals/lis/lis_1999/lis_99_07/43980

¹⁴ Власовський І. Нарис... – Т. 4: (XX ст.). – Ч. 2. – С. 182.

¹⁵ Гордієнко В. Православні конфесії в Україні періоду Другої світової війни (вересень 1939 – вересень 1945 рр.): дис. ... канд. іст. наук. – Київ, 1999. – С. 17.

тями, а то й при їх безпосередньому керівництві», – зазначає В. Гордієнко¹⁶.

Підпорядкування православних єпископів Волині та Полісся Російській Церкві, на думку історика, сприяло реалізації імперської політики Кремля. Нетривала окупація Волині Радянським Союзом у 1939-1941 рр., як стверджує І. Власовський, зупинила будь-яку національно-церковну роботу. Одночасно було вжито посиленних анти-церковних заходів з боку каральних органів. Активних українських священиків вивезено або розстріляно, припинено роботу церковно-громадських організацій. Знову зрусифіковано богослужіння та адміністративний апарат Церкви¹⁷.

Після початку німецько-радянської війни з метою впорядкування церковного життя в нових умовах 18-23 серпня 1941 р. у Почаївській лаврі проходив обласний Собор єпископів, у якому взяли участь владика Олексій Громадський, Симон Івановський, Пантелеймон Рудик і Веніамін Новицький. По суті, почаївські рішення, не визнані ні Варшавою, ні Москвою, поклали початок інституційного розколу українського православ'я в роки війни. Як справедливо зазначав І. Власовський, «*признавши себе канонічно залежними від Московського патріарха, ці єпископи не мали права касувати екзархат, не ними встановлений, і звільняти екзарха, не ними призначеного*»¹⁸. Відхід архієпископа Олексія від співпраці з автокефалістами історик пояснював швидкою зміною настроїв щодо майбутнього України в німецькому керівництві¹⁹.

Відмовившись від юрисдикції Варшавської Митрополії і усвідомлюючи недосконалість свого канонічного статусу, владика Олексій шукав ситуативних союзників серед авторитетних ієрархів. Зокрема, він налагодив вельми тісні зв'язки з архієпископом Іларіоном Огієнком, якого прагнув нейтралізувати як потенційного конкурента в боротьбі за лідерство в Українській Православній Церкві. Вони обидва відчували потребу в співпраці, вели жваве листування і навіть зустрічалися у

¹⁶ Гордієнко В. Православні конфесії в Україні періоду Другої світової війни (вересень 1939 – вересень 1945 рр.): дис. ... канд. іст. наук. – Київ, 1999. – С. 17.

¹⁷ Власовський І. Нарис... – Т. 4: (XX ст.). – Ч. 2. – С. 194-195.

¹⁸ Там само. – С. 204.

¹⁹ Там само. – С. 203.

Холмі в листопаді 1941 р. Грамадський запропонував Огієнку обійняти Київську кафедру, що й було оформлено постановою ч. 34 другого обласного Собору єпископів АПЦ, текст якої опублікував Власовський. У документі зазначалося: «*Признати Високопреосвященного архієпископа Іларіона Огієнка достойним кандидатом на вільну кафедру архієпископа Київського і Переяславського*»²⁰. 1949 р. І. Власовський написав спеціальну статтю, присвячену цій темі²¹.

Розбудова АПЦ призвела до активізації прихильників автокефального руху, які домоглися створення 24 грудня 1941 р. Тимчасової адміністрації Православної Церкви в Генерал-губернаторстві на визволених українських землях²². Після «зради» Олексія Грамадського відомі церковні діячі, як подає І. Власовський, постановили звернутися до митрополита Діонісія Валединського з проханням призначити адміністратором Автокефальної Церкви на визволених українських землях владика Полікарпа Сікорського.

*«Дуже важливим історичним актом з боку митрополита Діонісія Валединського, – писав І. Власовський, – було його благословення, одночасно з призначенням архієпископа Полікарпа Адміністратором Православної Церкви на визволених українських землях, висвяти єпископів для Української Православної Церкви, яке дав владикам Олександрю Поліському і Полікарпові Луцькому»*²³.

У лютому 1942 р. у Пінську вони хіротонізували єпископів Юрія Кореністова, Никанора Абрамовича та Ігоря Губу. У травні 1942 р. під час проведення архієрейського Собору УАПЦ в Києві була рукоположена нова група ієрархів.

І. Власовський дійшов висновку, що юрисдикція митрополита Діонісія «зводилась властиво до духовної опіки над Українською автокефальною (*de facto*) церквою». Він також зазначав, що 28 липня 1942 р. Адміністрація УАПЦ надіслала в Райхскомісаріат «Тимчасовий

²⁰ *Цит. за: Там само.* – С. 212.

²¹ *Власовський І.* Як було з обранням на київську кафедру архієпископа Іларіона (Огієнка) року 1941 // *Церква і нарід* (Вінніпег). – 1949. – Ч. 1-2. – С. 17-32.

²² *Власовський І.* Нарис... – Т. 4: (XX ст.). – Ч. 2. – С. 214.

²³ *Там само.* – С. 216.

Статут Православної Автокефальної Української Церкви», і подав детальну характеристику цього документа²⁴.

Як стверджує В. Гордієнко,

«І. Власовський немало місця у своєму дослідженні відводить стосункам між німецькими окупантами та Українською Православною Церквою. Спираючись на факти, він показав лицемірну і руйнівну політику нацистів у релігійній сфері»²⁵.

Зокрема, на думку автора, саме нацисти спричинили інституційний розкол в українському православ'ї на дві юрисдикції – автономну та автокефальну. Втручання окупантів у внутрішньоцерковне життя призвело до роздроблення Церков на окремі формації в кожному генерал-комісаріаті²⁶. Історик відкидав звинувачення у колабораціонізмі автокефальної ієрархії, а також заперечував її зв'язки з Організацією українських націоналістів. Натомість він критикував німецький режим за сприяння Автономній Православній Церкві на чолі з митрополитом Олексієм Громадським:

«Автономісти, шукаючи, підтримки і маючи підтримку з боку німецької влади, продовжують боротися з автокефалістами... Підтримувала їх, однак, німецька влада, як ворог усього національно свідомого в Україні, вбачаючи в ньому велику небезпеку для себе»²⁷.

На прикладі позиції єпископа Рівненського Платона Артем'юка, який відстоював інтереси автокефалістів, масових арештів українського духовенства та вірян, І. Власовський доводить, що УАПЦ, крім перших місяців окупації, постійно перебувала під жорстким контролем німців, а в часі посилення українського руху опору як релігійна організація національного спрямування зазнала утисків та репресій. Крім того, дослідник звернув увагу на причини терору окупантів проти духовенства УАПЦ:

«Гестапо ув'язнило священиків і членів Адміністрації Української Автокефальної Церкви, у тому числі і автора цієї

²⁴ Власовський І. Нарис... – Т. 4: (XX ст.). – Ч. 2. – С. 226-227.

²⁵ Гордієнко В. Православні конфесії... – С. 17-18.

²⁶ Власовський І. Нарис... – Т. 4: (XX ст.). – Ч. 2. – С. 249.

²⁷ Там само. – С. 260.

праці, їх, а також митрополита Полікарпа, німецька адміністрація обвинувачувала в співпраці з українськими партизанами»²⁸.

І. Власовський робить висновок у своїй праці про те, що і радянська влада, і нацистський окупаційний режим однаково були руйнівними для УАПЦ. «Між молотом і ковадлом», – так історик охарактеризував становище Церкви в роки війни²⁹. У цей період

«найвизначнішою подією в історії Української Православної Церкви було здобуття нею національного українського православного єпископату на підставі канонів Православної Церкви...»³⁰.

Віздз ієрархів на еміграцію на початку 1944 р. він розглядав як можливість зберегти канонічний єпископат для майбутнього відродження національного православ'я.

З метою розв'язання нагальних церковних проблем у нових умовах та пошуку порозуміння між ієрархами був скликаний перший еміграційний Собор єпископів УАПЦ. Він відбувся у Варшаві з 11 березня по 8 квітня 1944 р. під головуванням митрополита Полікарпа і за участю ще 9 єпископів. На Соборі було прийнято «Тимчасове положення про управління святої Української Автокефальної Православної Церкви» і створено св. Синод як виконавчий орган Собору³¹. І. Власовський вважав, що владика Діонісій тимчасово був кіріархом одночасно двох Церков – Православної Церкви у Генерал-губернаторстві й УАПЦ:

«Митрополит Діонісій, з благословення якого постав національний Собор єпископів Української Православної Церкви, не в'язав цього Собору і митрополита-адміністратора Церкви, які фактично були в управлінні церквою незалежними, а в той же час єднав їх з православним Сходом своїм канонічним авторитетом...»³².

Отже, на його думку, статус УАПЦ не змінився, вона й надалі де-факто залишалася помісною Церквою.

²⁸ Там само. – С. 265-267.

²⁹ Там само. – С. 270.

³⁰ Там само. – С. 272.

³¹ Там само. – С. 273-274.

³² Там само. – С. 273.

Поряд із незаперечною науковою цінністю «Нарис» має і ряд суттєвих недоліків. При викладі подій церковно-православного життя періоду Другої світової війни в багатьох випадках авторові не вдалось уникнути суб'єктивності, односторонності, тенденційності. На думку В. Гордієнка, «історик не пояснює позицію Автономної Церкви, однозначно називаючи її архієреїв та духовенство «москвофілами»³³. Він також обходить питання про суперечності в самому автокефальному русі, не помічає відмінностей у позиціях, наприклад, архієпископа Іларіона, Адміністрації на чолі з владикою Полікарпом та Київською церковною радою.

Разом із тим, важко погодитися з твердженням, що

«з причин суб'єктивного характеру І. Власовський не торкається проблем канонічності УАПЦ, переводячи цю проблему в площину національно-політичну»³⁴. Навпаки, він підкреслював, що «українським ієрархам, висвяченим тепер руками архієпископів Олександра і Полікарпа, не може закинути "не канонічності" і "безблагодатності" жоден здорово думачий канонічний розум, а тільки хтось зі злої волі та фанатичної ворожості до українського народу і його Православної Церкви, з причин найбільше політичного характеру»³⁵.

Спеціальна праця І. Власовського стосовно історико-канонічної розробки проблеми автокефалії української Церкви вийшла вже після його смерті у пропам'ятній книзі-збірнику на пошану видатного історика Церкви³⁶.

Наукове дослідження названої проблематики було продовжене в 60–70-х роках ХХ ст. у працях українських діаспорних дослідників, зокрема церковних істориків А. Дублянського, С. Савчука та Ю. Мулик-Луцика³⁷. В аналітичних викладах автори спираються на

³³ Гордієнко В. Православні конфесії... – С. 18.

³⁴ Там само. – С. 18.

³⁵ Власовський І. Нарис... – Т. 4: (ХХ ст.). – Ч. 2. – С. 216.

³⁶ Власовський І. Канонічні й історичні підстави автокефалії Української Православної Церкви // Іван Власовський. Пропам'ятна книга. – Торонто, 1974. – С. 113–128.

³⁷ Дублянський А. Тернистим шляхом: Життя митрополита Ніканора (Абрамовича). – Лондон, 1962. – 80 с.; Савчук С., Мулик-Луцик Ю. Історія Української Греко-Православної Церкви в Канаді: У 5 т. – Вінніпег, 1984. – Т. 1: Київська церковна традиція українців Канади. – 616 с.

матеріали «Нарису» І. Власовського, хоч і пропонують своє бачення юрисдикційно-канонічного статусу УАПЦ. Отець Тимофій Міненко ґрунтовніше вивчав ці проблеми, залучав матеріали закордонних церковних архівів, які дослідникам в Україні довго були недоступними³⁸. Значний внесок у дослідження проблеми на матеріалах українських архівів зробили такі українські історики, як В. Борщевич, Ю. Волошин, В. Гордієнко, О. Лисенко, М. Михайлуца, В. Пащенко, А. Смирнов, Н. Стоколос тощо³⁹.

Отже, історія Православної Церкви в Україні в роки Другої світової війни займає центральне місце в дослідженнях І. Власовського. Незважаючи на популярний характер «Нарисів» і значну кількість недоліків, ця праця часто залишається унікальним історіографічним джерелом, оскільки ґрунтується на матеріалах, які є недоступними для українських дослідників. Професор Н. Полонська-Василенко назвала цю роботу першою ґрунтовною систематичною історією УПЦ, «без якої не зможе обійтися майбутній історик Церкви»⁴⁰. Життя і наукова спадщина Іван Федоровича Власовського потребують поглиблених історико-церковних та біоісторіографічних студій з перспективою написання повноцінного академічного життєпису.

Список джерел і літератури:

1. Борщевич В. Волинський пом'яник. – Рівне, 2004. – С. 60-62.
2. Борщевич В. Українське церковне відродження на Волині (20–40-ві рр. XX ст.). – Луцьк, 2000. – 254 с.

³⁸ Міненко Т., о. Православна Церква в Україні під час Другої світової війни. 1939-1945 (Волинський період). – Вінніпег; Львів, 2000. – Т. 1. – 392 с.

³⁹ Борщевич В. Українське церковне відродження на Волині (20–40-ві рр. XX ст.). – Луцьк, 2000. – 254 с.; Волошин Ю. Українська православна церква в роки нацистської окупації (1941–1944 рр.). – Полтава, 1997. – 127 с.; Гордієнко В. Православні конфесії...; Лисенко О. Церковне життя в Україні. 1943–1946. – Київ, 1998. – 404 с.; Михайлуца М. Православна церква на Півдні України в роки Другої світової війни (1939–1945). – Одеса, 2008. – 392 с.; Пащенко В. Православ'я в новітній історії України. – Полтава, 1997. – Ч. 1. – 1997. – 356 с.; Смирнов А. Мстислав (Скрипник): громадсько-політичний і церковний діяч. 1930-1944. – Київ, 2008. – 326 с.; Стоколос Н. Конфесійно-етнічні трансформації в Україні (XIX – перша половина XX ст.). – Рівне, 2003. – 480 с.

⁴⁰ Полонська-Василенко Н. Важлива праця про Українську Православну Церкву // Іван Власовський. Пропам'ятна книга. – Торонто, 1974. – С. 57.

3. Власовський І. Як було з обранням на київську катедру архієпископа Іларіона (Огієнка) року 1941 // Церква і нарід (Вінніпег). – 1949. – Ч. 1-2. – С. 17-32.
4. Власовський І. Канонічні й історичні підстави автокефалії Української Православної Церкви // Іван Власовський. Пропам'ятна книга. – Торонто, 1974. – С. 113-128.
5. Власовський І. Митрополит Олександр Іноземцев // Богословський вісник (Мюнхен). – 1948. – Ч. 1. – С. 68-75; Ч. 2. – С. 64-66.
6. Власовський І. Митрополит Олексій Громадський // Українське православне слово. – 1963. – Ч. 5. – С. 8-10; Ч. 6. – С. 5-9; Ч. 7. – С. 4-6; Ч. 8. – С. 5-7; Ч. 9. – С. 7-9.
7. Власовський І. Нарис історії Української православної церкви: В 4 т., 5 кн. – Київ, 1998. – Т. 1: (X–XVII ст.). – 294 с.
8. Власовський І. Нарис історії Української православної церкви: В 4 т., 5 кн. – Київ, 1998. – Т. 4: (XX ст.). – Ч. 2. 399 с.
9. Волошин Ю. Українська православна церква в роки нацистської окупації (1941-1944 рр.). – Полтава, 1997. – 127 с.
10. Гордієнко В. Православні конфесії в Україні періоду Другої світової війни (вересень 1939 – вересень 1945 рр.): дис. ... канд. іст. наук. – Київ, 1999. – 189 с.
11. Дублянський А. Тернистим шляхом: Життя митрополита Ніканора (Абрамовича). – Лондон, 1962. – 80 с.
12. Іван Власовський. Пропам'ятна книга. – Торонто, 1974. – 142 с.
13. Ісіченко І., архієп. Історія Христової Церкви в Україні. – Харків, 2003. – 472 с.
14. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. – Париж; Нью-Йорк; Львів, 1993. – 660 с.
15. Лисенко О. Церковне життя в Україні. 1943–1946. – Київ, 1998. – 404 с.
16. Михайлуца М. Православна церква на Півдні України в роки Другої світової війни (1939–1945). – Одеса, 2008. – 392 с.
17. Міненко Т., о. Наукова й публіцистична праця Івана Власовського // Іван Власовський. Пропам'ятна книга. – Торонто, 1974. – С. 74-77.
18. Міненко Т., о. Православна Церква в Україні під час Другої світової війни. 1939-1945 (Волинський період). – Вінніпег; Львів, 2000. – Т. 1. – 392 с.
19. Пащенко В. Православ'я в новітній історії України. – Полтава, 1997. – Ч. 1. – 356 с.
20. Полонська-Василенко Н. Важлива праця про Українську Православну Церкву // Іван Власовський. Пропам'ятна книга. – Торонто, 1974. – С. 52-57.
21. Савчук С., Мулик-Луцик Ю. Історія Української Греко-Православної Церкви в Канаді: У 5 т. – Вінніпег, 1984. – Т. 1: Київська церковна традиція українців Канади. – 616 с.
22. Смирнов А. Мстислав (Скрипник): громадсько-політичний і церковний діяч. 1930-1944. – Київ, 2008. – 326 с.
23. Стоколос Н. Конфесійно-етнічні трансформації в Україні (XIX – перша половина XX ст.). – Рівне, 2003. – 480 с.
24. Ульяновський В. Іван Власовський: парадигма життя // Власовський І. Нарис історії Української православної церкви: В 4 т., 5 кн. – Київ, 1998. – Т. 1: (X–XVII ст.). – С. II-XLIV.

25. Уткін О. Життя і діяльність професора Івана Власовського (1883-1969). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://risu.org.ua/ua/library/periodicals/lis/lis_1999/lis_99_07/43980

References:

1. Borshcheych V. Volynskiy pomiannyk. – Rivne, 2004. – S. 60-62.
2. Borshcheych V. Ukrainke tserkovne vidrozhennia na Volyni (20–40-vi rr. XX st.). – Lutsk, 2000. – 254 s.
3. Vlasovskiy I. Yak bulo z obranniam na kyivsku katedru arkhiepyskopa Ilariona (Ohiiienka) roku 1941 // Tserkva i narid (Vinnipeh). – 1949. – Ch. 1-2. – S. 17-32.
4. Vlasovskiy I. Kanonichni y istorychni pidstavy avtokefalii Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy // Ivan Vlasovskiy. Propamiatna knyha. – Toronto, 1974. – S. 113-128.
5. Vlasovskiy I. Mytropolyt Oleksandr Inozemtsev // Bohoslovskiy visnyk (Miunkhen). – 1948. – Ch. 1. – S. 68-75; Ch. 2. – S. 64-66.
6. Vlasovskiy I. Mytropolyt Oleksii Hromadskiy // Ukrainke pravoslavne slovo. – 1963. – Ch. 5. – S. 8-10; Ch. 6. – S. 5-9; Ch. 7. – S. 4-6; Ch. 8. – S. 5-7; Ch. 9. – S. 7-9.
7. Vlasovskiy I. Narys istorii Ukrainskoi pravoslavnoi tserkvy: V 4 t., 5 kn. – Kyiv, 1998. – T. 1: (X-XVII st.). – 294 s.
8. Vlasovskiy I. Narys istorii Ukrainskoi pravoslavnoi tserkvy: V 4 t., 5 kn. – Kyiv, 1998. – T. 4: (XX st.). – Ch. 2. 399 s.
9. Voloshyn Yu. Ukrainka pravoslavna tserkva v roky natsyystskoi okupatsii (1941-1944 rr.). – Poltava, 1997. – 127 s.
10. Hordiienko V. Pravoslavni konfesii v Ukraini periodu Druhoi svitovoi viiny (veresen 1939 – veresen 1945 rr.): dys... kand. ist. nauk. – Kyiv, 1999. – 189 s.
11. Dublianskyy A. Ternystym shliakhom: Zhyttia mytropolyta Nikanora (Abramovycha). – London, 1962. – 80 s.
12. Ivan Vlasovskiy. Propamiatna knyha. – Toronto, 1974. – 142 s.
13. Isichenko I., arkhiep. Istoriiia Khrystovoi Tserkvy v Ukraini. – Kharkiv, 2003. – 472 s.
14. Kosyk V. Ukraina i Nimechchyna u Druhii svitovii viini. – Paryzh; Niu-York ; Lviv, 1993. – 660 s.
15. Lysenko O. Tserkovne zhyttia v Ukraini. 1943–1946. – Kyiv, 1998. – 404 s.
16. Mykhailutsa M. Pravoslavna tserkva na Pivdni Ukrainy v roky Druhoi svitovoi viiny (1939-1945). – Odesa, 2008. – 392 s.
17. Minenko T., o. Naukova y publitsyystychna pratsia Ivana Vlasovskoho // Ivan Vlasovskiy. Propamiatna knyha. – Toronto, 1974. – S. 74-77.
18. Minenko T., o. Pravoslavna Tserkva v Ukraini pid chas Druhoi svitovoi viiny. 1939-1945 (Volynskiy period). – Vinnipeh; Lviv, 2000. – T. 1. – 392 s.
19. Pashchenko V. Pravoslavia v novitnii istorii Ukrainy. – Poltava, 1997. – Ch. 1. – 356 c.
20. Polonska-Vasylenko N. Vazhlyva pratsia pro Ukrainku Pravoslavnu Tserkvu // Ivan Vlasovskiy. Propamiatna knyha. – Toronto, 1974. – S. 52-57.
21. Savchuk S., Mulyk-Lutsyk Yu. Istoriiia Ukrainskoi Hreko-Pravoslavnoi Tserkvy v Kanadi: U 5 t. – Vinnipeh, 1984. – T. 1: Kyivska tserkovna tradytsiia ukrainsiv Kanady. – 616 s.

22. *Smyrnov A.* Mstyslav (Skrypnyk): hromadsko-politychnyi i tserkovnyi diiach. 1930–1944. – Kyiv, 2008. – 326 s.
23. *Stokolos N.* Konfesiino-etnichni transformatsii v Ukraini (XIX – persha polovyna XX st.). – Rivne, 2003. – 480 s.
24. *Ulianovskiy V.* Ivan Vlasovskiy: paradyhma zhyttia // Vlasovskiy I. Narys istorii Ukrainskoi pravoslavnoi tserkvy: V 4 t., 5 kn. – Kyiv, 1998. – T. 1: (X-XVII st.). – S. II-XLIV.
25. *Utkin O.* Zhyttia i diialnist profesora Ivana Vlasovskoho (1883–1969). [*Elektronnyi resurs*]. – Rezhym dostupu: https://risu.org.ua/ua/library/periodicals/lis/lis_1999/lis_99_07/43980